

Tudor Gheorghe

© Editura EIKON

București, Str. Smochinului nr. 8, sector 1,
cod poștal 014606, România

Difuzare / distribuție carte: tel/fax: 021 348 14 74
mobil: 0733 131 145, 0728 084 802
e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: tel: 021 348 14 74
mobil: 0728 084 802, 0733 131 145
e-mail: contact@edituraeikon.ro
web: www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național
al Cercetării Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS)

Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Națională a României

ISBN: 978-606-711-979-4

Tehnoredactor: Mihaiță Stroe

Editor: Valentin Ajder

Aspecte psihosociale privind conduitele toxicomane la adolescenți

EIKON
București, 2018

13. Jigaru M., *Factorii reușitei școlare*, Ed. Grafoart, București, 1998;
14. Killen K., *Copilul maltratat*, Ed. Eurobit, Timișoara, 1998;
15. Kulcsar T., *Factorii psihologici ai reușitei școlare*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1978;
16. Lorincz E.A. & Carcea, I.M., *Prevenirea dezadaptării școlare*, Ed. Cermi, Iași, 1998;
17. Muntean A., *Familii și copii în dificultate*, Ed. Mitron, Timișoara, 2001;
18. Muntean A., *Psihologia dezvoltării umane*, Ed. First, 2002;
19. Munteanu A., *Psihologia copilului și a adolescentului*, Ed. Augusta, Timișoara, 1998;
20. Mitrofan I. & Ciupercă C., *Incursiune în psihosociologia și psihosexologia familiei*, Ed. Edit Press, București, 1998;
21. Neamțu C. & Gherguță A., *Psihopedagogie specială*, Ed. Polirom, Iași, 2000;
22. Neamțu G & Stan D., *Asistență socială*, Ed. Polirom, Iași, 2005;
23. Neamțu G., *Tratat de asistență socială*, Ed. Polirom, Iași, 2003;
24. Neculau A. (coord.), *Psihologie-manual pentru clasa a X-a*, Ed. Polirom, Iași, 2000;
25. Pop Ș., *Prevenirea consumului de droguri*, Ed. Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 1999;
26. Porot A., *Toxicomaniile*, Ed. Științifică, București, 1999;
27. Tiberiu M., *Tratat de psihopatologie și sănătate mentală a copilului și adolescentului*, vol. 1, Ed. Augusta, Timișoara, 2004;
28. Saphuro S., *Manual de educație pentru sănătate*, Fundația Soros;
29. Șchiopu U., *Dicționar Enciclopedic de Psihologie*, Ed. Babel, București, 1997;
30. Șchiopu U. & Verza E., *Adolescența – personalitate și limbaj*, Ed. Albatros, București, 1989;
31. Șelaru M., *Drogurile*, Ed. Semne, București, 1998;

Cuprins

Argument	5
Capitolul I. Adolescența ca etapă de viață în dezvoltarea individului	9
I.1 Adolescența – fenomen complex	9
I.2 Conceptul de sine la adolescenti	14
I.3 Adolescentul și integrarea școlară și socială	17
I.3.1 Delimitări conceptuale	17
I.3.2 Factori și forme ai inadaptării școlare	21
Capitolul II. Toxicomania și efectele sale	27
II.1 Descrierea și efectele principalelor tipuri de droguri	27
II.2 Factori etiologici în toxicomanie la adolescenti	37
II.2.1 Influența factorilor endogeni	38
II.2.2 Acțiunea factorilor exogeni asupra adolescentului	43
II.3.1 Simptome specifice consumului de droguri	48
II.3.2 Comportamentul adictiv al adolescentilor toxicomani	51
Capitolul III. Aspecte practice în intervenție și prevenție	55
III.1 Strategii naționale	55
III.2 Strategii locale	60
III.2.1 Programe de prevenire	60
III.3 Evaluarea în pretratament a consumatorilor de droguri	68
III.4 Programe integrate de asistență pentru tratament și intervenție	71
III.3 Studii de caz în abuzul de substanțe toxice	80

Concluzii	89
Respect pentru oameni și cărți	
ANEXA 1. Chestionar aplicat la proiectul local „Sensul schimbării”	93
ANEXA 2.....	94
ANEXA 3.....	97
Bibliografie.....	101

Capitolul I

Adolescență ca etapă de viață în dezvoltarea individului

I.1 Adolescenza – fenomen complex

De multe ori, vorbind despre adolescență, o denumim „vârstă primejdioasă”. Totodată, adolescență este definită „vârsta de aur”. Cele două denumiri sunt numai aparent contradictorii.

Este adolescența o perioadă de criză? Sau doar o etapă mai complicată care poate totuși să fie parcursă firesc?

Prințe „pericolele” adolescenței – aproape în exclusivitate citate – sunt vizate cele legate de dificultățile întâmpinate pe latura fiziologică (educație și viață sexuală), iar infinit mai puțin cele legate de latura spiritual-afectivă (de altfel, separarea preocupărilor de ordin erotic de lumea afectelor este una din gravele lacune ale muncii de formare a Tânărului în această perioadă de viață, ca și neglijarea obligațiilor care decurg din pregătirea pentru viață profesională și integrarea socială).

Perioada adolescenței este un fapt bio-psiho-social, un fenomen complex, cu aspecte multilaterale care nu ar trebui cercetate separat, cercetările unilaterale fiind primejdioase. Cu privire la criza adolescenței trebuie să deosebim între criza individuală, ca fenomen psihologic, și criza adolescenței, ca fapt sociologic. Aceste fenomene nu sunt unul și același, deși au legături între ele și nu există nici unanimitate în ceea ce privește interpretarea lor. Unii autori vorbesc despre schimbările adânci la nivel intelectual, despre simtul de revoltă, solitudine, confuzie și

exaltare, părând să creadă că toate aceste porniri sunt universale, în timp și spațiu. Alții spun că aceste simptome sunt tipice numai pentru anumite societăți și nu sunt inerente adolescenței însăși. Adolescența nu este în mod necesar o epocă de vijelie și de frământare, dacă adolescentul nu se găsește într-un mediu înconjurător care să-i înfățișeze neconitenite restricții și frustrări, față de care individul nu este pregătit și pentru care nu are solutii adecvate¹.

Înfățișările multiple ale acestei etape din dezvoltarea omului ne oferă un abundant și interesant material, utilizat deopotrivă de romancieri, dramaturgi, medici, educatori. Situată la frontieră dintre două mari perioade ale existenței umane, adolescența apare ca o punte între pubertate și maturitate, în care natura pare a retușa și perfecționa ceea ce a construit în etapele precedente.

Ca orice proces, adolescența se desfășoară în trepte inseparabile, pe nesimțite, de la o zi la alta, până la recunoașterea conștientă a maturității mai mult sau mai puțin realizate. Este etapa formării personalității umane care va decide în bună măsură esența aspirațiilor, idealurilor și concepția despre viață și lume ale individului.

Mediul familial, condițiile sociale sau educative, nivelul de cultură, trebuie rațional folosite pentru desăvârșirea indivizilor în această etapă a vieții. Este perioada în care raportul ereditar – dobândit înclină în avanțajul ultimului, influența mediului asupra adolescentului fiind hotărâtoare. Posibilitățile sunt deschise pentru fiecare, dar folosirea lor necesită efort susținut și conștient.

Particularități anatomo-fiziologice ale adolescentului

Adolescența este etapa în care are loc o ultimă accelerare a dezvoltării organismului, etapa consolidării somatice, a organizării echilibrului.

Comportamentul adolescentilor fiind legat de modificările biologice, originea crizei care ar apărea în dezvoltarea personalității se află în conflictul subconștient ce apare între noile potente fiziologice și

Aspecte psihosociale privind conduitele toxicomane la adolescenți

interdicțiile morale, între faptul că adolescentul a dobândit un aparat genital gata de a fi folosit imediat, dar nu o poate face din cauza constrângerilor sociale și educative. Neînțelegând noua situație, adolescentul găsește în ea motiv de revoltă contra familiei sau societății.

Instalarea unei crize în dezvoltarea personalității adolescentului poate fi explicată mai nuanțat dacă se iau în considerare și alți factori (familiali, sociali, educaționali), în afara celor propriu-zis biologici. Această poziție este mult mai apropiată de realitate (absolutizările sau extrapolările într-un sens sau altul nu duc la nimic bun)².

Dezvoltarea psihică a adolescentilor

Adolescența reprezintă perioada de vîrstă în care Tânărul începe să se înstrâineze de părinții lui, când nu mai este apropiat de ei ca în copilărie. Această îndepărțare de părinți este necesară pentru a construi un fel de spațiu psihologic numai al lui, spațiu care să-l ajute să se cunoască și să se înțeleagă mai bine³.

Deși traseele pe care evoluează transformările de cristalizare și stabilizare a structurilor psihice ale adolescentului sunt sinuoase, complicate, presărate cu numeroase bariere și dificultăți, deși procesul cătare poate fi mai calm sau mai năvalnic, cu devansări spectaculoase, dar și cu întârzieri descurajante, se pot evidenția anumite nevoi specifice vîrstei:

- Nevoia creației cu valoare socială. Este acea nevoie de a ști și a scrie în caietele de lucru, convertită în nevoie de creație a puberului și care devine mai acută la adolescent.
 - Nevoia de a fi afectuos. În forma unui nou egocentrism afectiv care va lăsa pe parcurs locul unei reciprocități afective. Este în esență nevoia de a împărtăși sentimentele.
 - Nevoia de prietenii colective. Nevoia de grupare se destramă pentru a lăsa loc nevoii unui cerc intim de prieteni.

² U. řchiopu & E. Verza, *Adolescența – personalitate și limbaj*, Ed. Albatros, București, 1989, pag. 35

³ P. Ștefan, *Prevenirea consumului de droguri*, Ed. Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 1999, pag. 41

- Nevoia de iubire. Au loc furtuni afective, ruperi spectaculoase și dramatice de prietenii.

- Nevoia de distrație. Distracțiile se intelectualizează, sunt trecute prin filtrul personalității, aspectele de ordin cultural, estetic, trec pe primul plan.
- Nevoia de independență și autodeterminare. Este nevoia de desăvârșire, autodepășire și autoeducare.
- Nevoia de singularizare, de izolare, de a fi unic. Tânărul este preocupat aproape în exclusivitate de propria persoană. Această nevoie este complementară cu nevoia de a fi o personalitate. Se manifestă prin atracția pentru originalitate chiar în forme excentrice. Din dorința de a ieși din comun, adolescentul se întrece cu prietenii în comportamente deviante pe care uneori nu le găsește nici chiar el plăcute, riscând doar să rămână robul lor.

Acest set de nevoi pot fi satisfăcute datorită faptului că în această etapă, inteligența generală a copilului se apropie de apogeu. Se consolidează următoarele structuri:

- gândirea logico-formală;
- capacitatea de interpretare și evaluare;
- capacitatea de planificare și anticipare;
- spiritul critic și autocritic.

Se dezvoltă caracterul de sistem al gândirii și unele instrumente ale activității intelectuale:

- capacitatea de argumentare;
- capacitatea de contraargumentare;
- capacitatea de demonstrare;
- capacitatea de elaborare de ipoteze.

Apar instrumente noi și în planul imaginației, memoriei, limbajului.

Adolescentul adoptă un stil propriu de iscălitură, elaborează algoritmi și stereotipii verbale ce vor servi în soluționarea diferitelor situații, fiind conștient de influența cuvântului.

Expresiile – şablon, clișeele verbale, excesele verbale de orice fel sunt datorate fie insuficienței cognitive, fie teribilismului vârstei.

Maturizarea intelectuală și afectivă va permite dialoguri cu sine și

Aspecte psihosociale privind conduitele toxicomane la adolescenți

cu ceilalți, adolescența fiind vârsta la care individul caută să coincidă cu sine.

Ca urmare a noilor achiziții psihice, adolescentul este capabil să manifeste o multitudine de conduite:

- conduită revoltei, respinge în bloc tot ceea ce a învățat, acte inutile de nesupunere, de indisciplină gratuită, comportamente în contracimp cu ceilalți, extravagante de limbaj, vestimentație etc.;
- conduită închiderii în sine, ce constă într-un sever examen de conștiință, lungi introspecții ce denotă intenția adolescentului de a se descoperi de sine;
- conduită exaltării și afirmării, care este o confruntare deschisă cu alții, căutări neîncetate, dezinteres pentru viitorul material, tendințe romanțioase sau mistice, „totul sau nimic”, și este rodul maturizării personalității sale, fiind o reacție împotriva sterilelor visări de odinioară.

La aceste conduite se mai adaugă: renunțarea la resursele achiziționate, eliminarea vechilor idei considerate depășite, revizuirea conștiinței morale, erotizarea nu numai a conduitelor sexuale, ci și a fanteziei, descoperirea identității ca urmare a procesului de autocunoaștere și autoinstruire, care afectează adaptarea și integrarea profesională și socială.

Implicații educaționale

Procesul de construcție pozitivă a personalității implică momente de derulă și de derivă evolutivă. Acestea pot fi:

- accidentale (instalate pentru perioade relativ scurte de timp) fiind socotite fenomene de dezadaptare trecătoare, ușor de influențat și corectat;
- constante (persistente în timp) reprezentând semnele unui proces de alterare a personalității, cu efecte negative asupra activității școlare și integrării sociale a adolescentilor.

În „tratarea” adolescentilor trebuie evitate atitudinile extreme: neangajare, pasivitate, dezarmare, abandon, (având la bază ideea că astfel de fenomene sunt inevitabile), atitudini de tutelare și dirijare

excesivă, de amestec brutal în viața adolescenților (susținute de ideea eficienței controlului riguros)⁴.

Principalele temeri ale adolescenților și remediile educative ar putea fi sintetizate astfel:

- echipa de a nu fi luat în seamă (insuficient apreciat) – indicat este ca adultul să intervină ca un consilier discret;
- echipa de a fi ridiculizat, minimalizat, marginalizat, repezit – în acest caz este necesar ca adultul să fie transformat în aliat în educație, nu oponent;
- echipa de a fi pedepsit (pentru că nu a răspuns exigențelor adulțului) – tactul, răbdarea, neintervenția punitivă decât la abateri majore ar putea fi câteva dintre modalitățile educative utile;
- echipa de a nu se cunoaște prea bine (tendințe de supra- sau subapreciere) – adultul trebuie să ofere adolescenților posibilități de autocunoaștere (confruntare cu sine și cu alții) prin teste psihologice, discuții confidențiale etc.;
- echipa de banal, obișnuit, tradițional – în acest caz soluția este stimularea, antrenarea și educarea creativității în cadrul programelor școlare sau al unor teste speciale de creativitate.

I.2 Conceptul de sine la adolescenți

Datorită specificului ei, această vîrstă nu a rămas indiferentă mărilor psihologi, atunci când s-a pus problema cercetării conceptului de sine. Nu putem vorbi de adolescență fără a vorbi despre „ceea ce simte și crede despre sine” adolescentul. Văzută ca a doua naștere, după cum afirmase Rousseau, adolescența este o perioadă de tranziție între copilărie și maturitate ce se caracterizează printr-o serie de trăsături generale și specifice, traseu ce determină procesul de cristalizare a personalității Tânărului. În general, psihologia a considerat adolescența ca fiind o vîrstă a problemelor, vîrstă ce influențează în mod decisiv comportamentul social și afectiv al personalității viitoare. De

⁴ U. Șchiopu, op. cit., pag. 52

la comportamentul social sau afectiv se ajunge foarte ușor și la modificarea percepției de sine. Următoarele perspective teoretice susțin această idee:

a). Freud aprecia faptul că la vîrstă adolescenței crește foarte mult tensiunea libidinală, ceea ce duce la o intensificare a conflictului dintre inconștient și eu (conștient). În același timp, are loc o dezvoltare a supra-eului, adică o solicitare mare din partea mediului social. Această stare de conflict permanent la nivelul eului influențează în mod decisiv percepția de sine a adolescentului. Se instalează o instabilitate și o confuzie în procesul evaluării, ajungându-se chiar la stare de depresie.

În perioada adolescenței sunt puse în joc și se manifestă preponderent mecanismele de apărare. Dintre acestea amintim de comportamentul de rejecție, de negare și de unul foarte ciudat la o primă vedere, cel al „dușmăniei sau urii de sine”. Sesizăm, în acest caz, o concentrare a atenției la evenimente negative ce tulbură raportarea adolescentului la situația respectivă.

b). Erickson, referindu-se la vîrstă adolescenței, aduce în discuție întrebarea fundamentală a adolescentului „cine sunt eu?”. Această întrebare însotită de dezvoltarea biologică provoacă o criză acută sexuală, dar și una de identitate și personalitate.

c). Autori precum Josselson (1980), O’Malley și Bachman (1983) sau Offer (1981) propun o altă perspectivă de interpretare a tulburărilor de la aceasta vîrstă. Ei consideră că percepția de sine este influențată în fond, de relațiile dintre părinți și copii până la vîrstă adolescenței. S-a constatat că, adolescenții cu o percepție de sine ridicată au avut părinți ce au stabilit legături bune cu copiii lor, oferindu-le: acceptare, înțelegere, căldură, disciplină democratică⁵.

d). Coopersmith (1967), Lesser și Kandd (1969) precum și Elder (1962) au subliniat faptul că părinții ce au impus o disciplină pedagogică instabilă, au determinat copiilor lor o percepție de sine scăzută.

Toate aceste cercetări vin să sublinieze ideea potrivit căreia: tulburările psihice, afective sau caratteriale ale adolescenților provin din lipsa realizării funcțiilor familiei, din lipsa de responsabilitate și a relațiilor

⁵ M. Itzhac – Percepția de sine a unor minorități, Iași, pag. 62

adecvate a părintilor. S-a arătat că familia unde se consumă droguri face parte din categoria acelor familii disfuncționale, cu dizarmonii în structura copilului, a adolescentului, în sănătatea și echilibrul său psihic, trecute în revistă și alte opinii: Elkind (1975) ajunge la concluzia că la copiii de vârstă 13-14 ani, percepția de sine este scazută, foarte redusă la adolescență, ca devenind stabilă la sfârșitul adolescenței. Hurlock (1973) și Erikson (1968) considerau că la vârstă adolescenței, la 15 ani, apare cea mai mare insatisfacție și anxietate morală, cognitivă și emoțională, dar ei observă că după această perioadă va urma una de stabilitate și dezvoltare a percepției de sine. Ursula Șchiopu, psiholog român, care s-a ocupat preponderant de această vârstă, aprecia faptul că „adolescența presupune mai multe crize și foarte multe interogații. Prima criză de originalitate se datorează suprasolicitării de conduite, a responsabilităților noi. A doua criză de originalitate are loc datorită opticii mai noi, moderne și mai cultivate pe care o aduce cu sine fiecare generație (exemplu: felul nou de a vorbi al adolescentului). A treia criză se datorează dezvoltării impetuoașe de aptitudini, aptitudini intense ale adolescentilor ce se implică în activități preferențiale și ludice”⁶.

Tinerii adolescenti capabili să judece singuri, își caută identitatea, încearcă să se autodefinească prin compararea cu cei din jur. Nevoia firească de perfecționare a adolescentului îl face să fie foarte critic față de ceilalți, dar și față de el însuși, își descoperă cele mai diverse defecte, apar complexele de inferioritate mai mult sau mai puțin reale. Ținând cont de specificul acestor fenomene psiho-afective, caracteriale, de percepție, este de la sine înțeleasă nevoia adolescentului de un climat afectiv familial adecvat care să-i satisfacă setea de afecte (mult mai intense acum), nevoia de protecție, de modele și libertatea de a se afirma pe sine însuși ca personalitate.

Există mai multe cauze pe care autoarea Ursula Șchiopu le identifică în modificarea conștiinței de sine la adolescenti. Este vorba de o serie de modificări ce intervin în sistemul general al personalității adolescentului: propria-i imagine corporală, identificarea și conștiința egoului, identificarea sensului, a statutului sexual și a celui social.

⁶ U. Șchiopu & E. Verza, *Adolescența-personalitate și limbaj*, pag. 15

Percepția de sine și imaginea corporală devin critice datorită schimbărilor de siluetă, fenomene și înținută. Autoarea amintește și de expecțanțele părintilor ca factor important în dezvoltarea percepției de sine. (Ursula Șchiopu, 1997, pag. 219-221)⁷. Oricum am numi-o: „vârstă a problemelor”, „vârstă crizei de originalitate”, trebuie să acceptăm ideea că adolescența este vârstă cea mai dificilă din viață unui om, acum confruntându-se copilăria cu maturitatea, experiența de viață redusă cu interesele și preocupările adultului, dacă vârstă copilăriei nu pune, în general, părintilor probleme deosebite, cu totul altfel stau lucrurile în perioada adolescenței, întrucât tinerii încep să-și revendice independența de opinie și de acțiune în toate planurile.

I.3 Adolescentul și integrarea școlară și socială

I.3.1 Delimitări conceptuale

Există o interdependență strânsă între imaginea de sine și inadaptarea școlară. Pentru a nu face o afirmație gratuită, venim în sprijinul ei cu rezultatele unei cercetări realizate de Mihaela Jigaru, publicate în lucrarea „Factorii reușitei școlare” (1998). Cercetarea care a cuprins 1800 de elevi din gimnaziu și licee situate în diferite zone ale țării, a avut drept scop evaluarea influenței factorilor individuali, de grup și școlari, care acționează asupra rezultatelor școlare.

În privința caracteristicilor individuale ale elevilor, ierarhia ca realizare în funcție de gradul de influență pe care-l manifestă, relevată ca primă caracteristică ce-și pune amprenta pe rezultatele școlare, este imaginea de sine. Cu alte cuvinte, scenariul unei reușite școlare trebuie să presupună, pe lângă multe alte condiții ce țin de mediul familial, structura individuală, grupul de prieteni, mediul școlar și o imagine de sine favorabilă a elevului, o autoapreciere pozitivă și o încredere crescută în forțele proprii. Lăsând la o parte motivația, trecem la delimitarea cadrului teoretic al acestei noțiuni: adaptarea școlară.

⁷ U. Șchiopu, *Dicționar Enciclopedic de Psihologie*, Ed. Babel, București, 1997, pag. 219-221